

‘Monumenten zijn vaak plekken van verlangen, van projecties van onmacht, de gebrokenheid van de menselijke geest en het universele drama. Dat stijgt uit boven iedere vorm van esthetiek.’

tekst Kalle Brüsewitz – foto's Josée Netten

Herdenken

Psychologe en cultureel antropologe Josée Netten citeert kunstenaar Ruud van de Wint, omdat hij de kern van wat een monument kan zijn, begreep. Van de Wint ontwierp het herdenkingsmonument in Tenerife voor de vliegcrash in 1977 waarbij 583 doden vielen.

Netten werkt als beleidsadviseur en trainer bij Impact/Arq Psychotrauma Expert Groep, het Nederlandse kennis- en adviescentrum op het

gebied van psychosociale zorg en veiligheid bij schokkende gebeurtenissen. Ze heeft veel te maken met de nazorg aan getroffenen van grootschalige incidenten zoals vliegcrashes, en weet – mede door haar achtergrond als psychologe en cultureel antropologe – hoe belangrijk en veelvormig de manieren zijn waarop mensen herdenken en wat daarbij de betekenis is van monumenten. Volgens Netten kan een monument: ‘Bovenal een plek zijn waar, zelfs tegengestelde, groepen met elkaar kunnen worden verbonden: individuele getroffenen met elkaar, getroffenen met niet-getroffenen, getroffenen met de samenleving. Bovendien verbonden en

verbinden monumenten verleden, heden en toekomst met elkaar.’

Erkenning

Monumenten zijn er al vanaf het stenen tijdperk. Altijd al hebben mensen monumenten opgericht om hen te helpen bij het herdenken, en dat is dan ook de belangrijkste functie ervan. Een monument markeert een gebeurtenis in tijd en ruimte. Netten: ‘Zo kan die gebeurtenis een plek krijgen in het collectieve geheugen en kan collectieve troost levend worden houden. Door de markering in de ruimte is een monument een concrete, vaste plek waar mensen naartoe kunnen gaan om herinneringen op te halen of troost te vinden.’ Een belangrijk kracht van een monument is ook dat het een vorm van erkenning en herkenning van een bepaalde gebeurtenis is. Dat maakt het monument betekenisvol voor betrokkenen.

Monumenten zorgen regelmatig voor controverses, omdat ze letterlijk dragers van emoties zijn. Bijvoorbeeld emoties over datgene wat het

Josée Netten is psychologe en cultureel antropologe. Ze heeft veel cross-culturele ervaring opgedaan in Azië, Afrika en Europa en heeft zich toegelegd op cross-cultureel rouwgedrag. Ze werkt bij Stichting Impact, partner in Arq Psychotrauma Expert Groep. Dat is een kenniscentrum op het gebied van de effecten van schokkende gebeurtenissen op groepen en individuen. Netten houdt zich bezig met projecten en taken die direct kunnen ingrijpen op het welzijn van, of relevant zijn voor getroffenen van rampen en terrorisme. Ze werkt o.a. aan de ontwikkeling van een handreiking voor het opzetten van zelforganisatie door getroffenen na rampen, een handreiking herdenken, websites (vliegcrash Tripoli en MH17), herdenkingsboekjes (de grote tsunami, vliegcrash Tripoli), en ondersteuning aan de werkgroep Lotgenotencontact van Stichting Vliegcrash MH17.

‘Een monument is een concrete, vaste plek waar mensen naartoe kunnen gaan om herinneringen op te halen of troost te vinden’

monument moet vertegenwoordigen. Een goed voorbeeld is het Vietnam Veterans Memorial in Washington. De discussie voorafgaand aan de bouw ging over de vraag of het monument eer moest bewijzen aan de veteranen die tevens verguisd werden, of alleen een oorlog herdenken die tot tweedeling in de Amerikaanse maatschappij heeft geleid. Ook vond men het monument niet imposant genoeg. Dit leidde uiteindelijk tot diverse aanpassingen aan de vorm van het monument dat als te abstract werd ervaren. Het monument is inmiddels wel het meest bezochte monument van Washington.

Rouw

Netten stelt dat de behoefte aan herdenken universeel is en bij rouwen hoort. Vaak zijn monumenten daar een belangrijk onderdeel van. Wel zijn er grote maatschappelijke en culturele verschillen, zelfs historische. Zo liet onderzoek verschil zien tussen Nederlandse herdenkingsmonumenten van na de Tweede Wereldoorlog – veelal gericht op continuïteit van de natie – en monumenten van na de jaren 80, gericht op universele waarden, de rechten van het individu en de schaduwkanten van de eigen geschiedenis. Die verschillen zijn er binnen alle landen en culturen, net als tussen landen en tussen culturen.

Zelf deed Netten onderzoek naar rouwgedrag bij Berbers in het Midden-Atlasgebergte van Marokko.

‘Onder invloed van staatshervormingen in het begin van de twintigste eeuw werden de rouwprocessen steeds ingetogener. De orthodoxere variant van de islam kwam in het leven van de Berbers, waardoor hun expressieve rouwgedrag als het scheuren van kleding, aan de haren trekken, huilen en schreeuwen niet langer als gepast werd ervaren. Zulk gedrag kan namelijk als een teken van protest tegen Allah ervaren worden, terwijl Allah diegene is die leven geeft en neemt.’ Bepalend voor de culturele verschillen is het wereldbeeld van degenen die rouwen en/of herdenken, stelt Netten. ‘Hoe zien zij de wereld, hoe zien zij de dood, is er een ‘boven-’, c.q. ‘onderwereld’? Maakt de dood een einde aan dit bestaan en is er dan niets meer, of staat er iets beters te wachten? Bestaan geesten, worden overledenen voorouders, is dit het enige leven, of ga je wellicht naar de hemel of de hel?’ Uiteindelijk is de enige gemene deler dat men overal ter wereld om het verlies van een ander rouwt - soms heel sober, dan weer heel uitgebreid - en dat de dood veelvuldig als een transitie moment wordt ervaren waarbij herdenken en monumenten betekenisvol kunnen zijn.

Ontwikkeling

De universele behoefte aan herdenken door middel van iets dat blijvend is, en tijd, plaats en ruimte markeert, zal altijd bestaan. Wel ontwikkelt zich in dit digitale tijdperk de vorm waarop dat gebeurt. Er komen nieuwe manieren van herdenken bij. Zo kent iedereen tegenwoordig voorbeelden van herdenkingsmonumenten voor overleden dierbaren in de vorm van websites, of het open houden van bijvoorbeeld de Facebookpagina van de overledene. Netten zag het gebeuren na de aanslagen op 11 september 2001. ‘Allerhande items als foto's, geluidsartefacten, websites, weblogs, verhalen en interviews kregen de vorm van tijdelijke of meer permanente herdenkingsmonumenten voor slachtoffers en zo voor de hele aanslag.’ Ook in Nederland zijn hier voorbeelden van, zoals het joods digitaal monument: een website waar alle ruim 100.000 Nederlandse joodse slachtoffers van de Holocaust virtueel een plek hebben gekregen en herdacht worden.

Herdenken is van alle tijden, monumenten zullen dat ook zijn. Zoveel is zeker. ‘Er zullen in de loop der jaren steeds meer en andere vormen van monumenten bijkomen.’ <<

Josée Netten